

PRIKAZI I OSVRTI

Pavao Ritter Vitezović i njegovo doba (1652. – 1713.)

Zbornik radova s 3. međunarodne kroatološke konferencije "Pavao Ritter Vitezović i njegovo doba (1652–1713)", Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2016., 437 str.

Ime Pavao Ritter Vitezović nedvojbenoga je značenja za hrvatsku kulturnu prošlost. Tim više brine činjenica da je ono u znanstvenim i akademskim krugovima često i nezasluženo zanemareno. Hrvatski su studiji Sveučilišta u Zagrebu priredili vjerojatno dosad najveći znanstveni skup o Vitezoviću. Riječ je o Trećoj međunarodnoj kroatološkoj konferenciji održanoj povodom trisotote obljetnice Vitezovićeve smrti, na kojoj je od 26. do 28. rujna 2013. u Znanstveno-učilišnom kampusu *Borongaj* izlagalo četrdeset referenata iz Hrvatske i inozemstva. Rezultati su njihova rada predstavljeni u zborniku *Pavao Ritter Vitezović i njegovo doba (1652–1713)*, objavljenom 2016. u izdanju Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu.

S obzirom na široku tematiku tiskanih i rukopisnih uradaka Pavla Rittera Vitezovića koja, između ostalog, obuhvaćaju književnost, historiografiju, geografiju, tiskarstvo, leksikografiju i heraldiku, urednici su zbornika, profesor Alojz Jembrih i docentica Ivana Jukić, bili suočeni s nizom teškoća. Svoje su

želje, ciljeve i zahvale iznijeli u *Predgovoru*, a kako bi lik i djelo senjskoga polihistora što bolje predstavili, sadržaj su zbornika oblikovali u četiri tematske cjeline: *Vitezovićeva prošlost, Vitezović o prošlosti: percepcije i odjeci, Vitezovićevi simboli, prostori i vremenske pojave te Vitezovićevi pjesnički i jezično-stilski dosezi*. Izbor je takve strukture imao namjeru osvijetliti Vitezovićeve intelektualnu multidisciplinarnost te postići da ova knjiga ne bude samo spomenik hrvatskom "vitezu", već ujedno poziv svim generacijama znanstvenika na nova istraživanja i interpretacije znamenitoga pisca.

U okviru četiriju tematskih cjelina, na zavidnih 437 stranica, ovo interdisciplinarno djelo donosi devetnaest znanstvenih radova u kojima se preispituju raznovrsni aspekti Vitezovićeve stvaralaštva. Teme su prigodno popraćene ilustrativnim prikazima grada Senja i Zagreba iz 17. stoljeća, Vitezovićeve mecene Janeza Vajkarda Valvasora, naslovnica njegovih djela te biografiju Vjekoslava Klaića o čuvenom Hrvat. Svi su referati u

zborniku na hrvatskom, osim članka *Pavao Ritter Vitezović – Spuren in Wien* Rudolfa Preinerstorfera, pisana na njemačkom jeziku. Valja napomenuti da neki izlagači nisu predali svoje referate, a inačice su četiriju radova s konferencije objavljene u časopisu *Gazophylacium* (2013: 1–4) pa oni nisu uvršteni u *Zbornik*, čije prednje korice krasi grb iz povelje o dodjeli plemstva Vitezovićevu ocu, a stražnje vedute grada Senja i Zagreba te bečke katedrale Sv. Stjepana u kojoj se od 1926. nalazi spomen-ploča Pavlu Ritteru Vitezoviću.

Prvo je poglavlje, *Vitezovićeva prošlost*, okrenuto oslikavanju društveno-političkoga ozračja njegova vremena, svijeta u koji nas uvodi Alojz Jembrih. *O Pavlu Ritteru Vitezoviću – iznova*, polazišni je tekst kojim poznati slavist i filolog upućuje na (ne) istraženost lika populariziranoga posljednjih godina pretiskom i prijevodom nekih njegovih djela. Namjera je autora bila iznijeti stara i nova saznanja o podrijetlu, školovanju i Vitezovićevoj djelatnosti, kako bi još jednom podsjetio na njegov životni i profesionalni put. Pritom se kritički osvrnuo na neistinite zaključke drugih autora o Vitezovićevoj biografiji, kao što je primjerice pogrešno interpretirana činjenica o prekidu školovanja u Zagrebu. Vrijednost se rada isto tako očituje u hrvatskom prijevodu Ritterove poslanice biskupu u Olomoucu, bogate biografskim

podacima, osvrtu na sve značajne radove, posebice na *Kroniku* (1696.), te u opisu njegova sprovoda u Beču 1713. godine, nastalom na temelju arhivske građe. Nakon iscrpnoga opisa Vitezovićeva životnoga puta kojim je on uistinu osvjetljen, povjesničarka je Ivana Jukić analizirala njegov društveno-politički status koji je ocijenila nimalo elitnim u onodobnom kraljevinskom društvu. Budući da gotovo svi Vitezovićevi istraživači polaze od Klaićeve biografije *Život i djela Pavla Rittera Vitezovića* (1914.), ni ovaj rad nije lišen toga. Autoričino “korištenje” Klaića nagovještava naslov referata, *Vitezovićevo “zaleđe” i Klaićevi putokazi*, a on joj je poslužio kao orijentir u kreiranju vlastite misli. Usporedbom Klaićevih navoda s novijim spoznajama o društveno-političkim prilikama u Habsburškoj Monarhiji i ugarsko-hrvatskom prostoru početkom 18. stoljeća, autorica je oblikovala stav o nepripadnosti Vitezovića kraljevinskoj eliti te ga, zanimljivim akademskim diskursom, suprotstavila Klaićevim argumentima i razmišljanjima suvremenjakinje Zrinke Blažević. Sljedeća se tri rada ove sekcije odnose na gradove koji su obilježili Vitezovićev životni put. Prvi rad, *Živjeti kao plemić: Pavao Ritter Vitezović u Zagrebu na prijelazu 17. u 18. stoljeće*, potpisuje Valentina Janković, čija je namjera bila oslikati Vitezovićev doprinos kulturnomu i društvenomu životu

Zagreba. Autorica je u uvodnom dijelu postavila pitanja na koja je u tekstu odgovorila, a zatim ukratko opisala prilike u gradu na prijelazu 17. u 18. stoljeće. U razdoblju od dva i pol desetljeća, koliko je Vitezović boravio u Zagrebu, stvorio je neka svoja najznačajnija djela te pokrenuo tiskaru uništenu u požaru 1706. Izuzev intelektualnoga rada, autorica se dotakla privatnih problema koji su Vitezovića krajnje obilježili. Štoviše, zbog neimaštine i nemogućnosti stjecanja zemljišta radi potvrde plemićkoga statusa i uzdizanja na društvenoj ljestvici, Pavao je Vitezović naposljetku napustio Zagreb i otišao u Beč u kojem je proveo svoje posljednje godine.

O vremenu provedenom u carskoj prijestolnici izvijestio je Rudolf Preinerstorfer u tekstu *Pavao Ritter Vitezović – Spuren in Wien (Vitezovićeve tragovi u Beču)*. Analizom je Vitezovićeve odnosa prema gradu, carskom dvoru i dvorskim dostojanstvenicima, znanstvenik želio ukazati na utjecaj Beča na Vitezovićeve identitet i intelektualno stvaralaštvo. Referat je donio popis Vitezovićeve djela koja se čuvaju u Austrijskoj nacionalnoj knjižnici, što zasigurno može biti poticaj za daljnja istraživanja bečke etape polihistorova života.

Posljednji rad ove cjeline, *Pavao Ritter Vitezović kao zastupnik grada Senja – prilog povijesti vojnog komuniteta na prijelazu stoljeća* autorice Marte Husić informira

o Vitezovićevoj političkoj djelatnosti kao zastupnika rodnoga Senja. Iako u prvom redu poznat kao leksikograf i jezikoslovac, autorica je svojim istraživačkim udjelom htjela upozoriti na Vitezovićeve političku službu. Osobito valja istaknuti njegovu ulogu kao kartografa u kreiranju državnih granica nakon Mira u Srijemskim Karlovcima 1699., ali beznačajnija nije ni uloga saborskoga poslanika slobodnoga kraljevskoga grada Senja koju je obnašao sve do smrti 1713., a što je ovim radom dokazano.

Druga se cjelina u *Zborniku, Vitezović o prošlosti: percepcije i odjeci*, tiče Vitezovićeve historiografskoga opusa. Prvi je rad u cjelini naslovljen *Genius grandibus aptus: historiografska produkcija Pavla Rittera Vitezovića*, autorice Zrinke Blažević. Autorica je nastojala prikazati osnovna obilježja Vitezovićeve historiografskoga djelokruga pa je, uz biografsku notu, iznijela ključne motive koji su inicirali njegovu zaokupljenost povijesnom znanošću. Istodobno je navela njegova važna historiografska postignuća, objasnila okrenutost prema identitetskim pitanjima te ga prozvala tvorcem hrvatske nacionalne ideologije. Ovaj je referat postavio okvire Vitezovićeve historiografije čije su elemente unutar iste sekcije temeljito obradili ostali autori.

Tako je Petar Ušković Croata u tekstu *Kralj Vladimir kao književni motiv u hrvatskoj latinističkoj*

tradiciji, proanalizirao predodžbu legende o blaženom kralju Vladimiru i njegovoj ženi Kosari u djelima hrvatskih latinista, a posebice u Vitezovićevu djelu *Vita et martyrium B. Vladimiri Croatiae Regis*. Autor je izdvojio izvore iz kojih je Vitezović preuzeo legendu, naglasio je izostavljene elemente koje je Vitezović ocijenio nepotrebnima, a uveo nove kako bi potencirao veličanje nacionalne povijesti. Rad je iznova potvrdio Vitezovićevu multidisciplinarnost, budući da je bio aktivan i u hagiografiji, dotad u Hrvatskoj gotovo nezamjetne discipline. Sljedeći se tekst usmjerio na Vitezovićevu najbolje ocijenjeno historiografsko djelo – *Banologiju ili o banovini Hrvatske s neprekinutom kronologijom banova od godine Krista 576*. Mislav Gregl, *Prikazom Vitezovićeve Banologije*, htio je predočiti kontekst nastanka djela, njegovu strukturu i recepciju. Poseban dodatak čini popis i manji osvrt na pregledane rukopise *Banologije*, a pažnja je pridana i vrijednomu Vitezovićevu leksikografskomu radu koji do izražaja dolazi pri objašnjavanju terminologije. Kako je riječ o prvoj banologiji prevedenoj na hrvatski jezik, Greglov je rad poziv znanstvenoj zajednici da konačno tiska kritičko izdanje *Banologije* na hrvatskom jeziku, koje bi bilo značajan izvor za proučavanje intelektualne povijesti u kontinentalnoj Hrvatskoj 17. i 18. stoljeća. Preostala su dva rada posvećena Vitezovićevim razmišljanjima o

identitetu te recepciji njegovih ideja na buduće generacije. O tom je u radu *Vitezovićeva i Starčevićeva "tota Croatia"* raspravio Marinko Šišak, čija je polazišna točka bila neosporna činjenica o Vitezovićevu utjecaju na ilirce. Navođenjem relevantnih izvora, autor je ukazao na nesumnjiv utjecaj "oca pankroatizma", Pavla Rittera Vitezovića, na "oca domovine", Antu Starčevića, koji ga spominje tek jednom prigodom u kalendaru za 1858. Rad je usporedbom Vitezovićeva i Starčevićeva shvaćanja "cjelokupne Hrvatske", izraza prevedenoga od latinskoga *tota Croatia* koji Vitezović koristi u posveti *Oživjele Hrvatske* Leopoldu I., u *Banologiji* i djelu *Regia Illyriorum*, ukazao na sličnosti i različitosti između njihova, idejna i teritorijalna, shvaćanja političke misli.

Na ideju o Pavlu Ritteru Vitezoviću kao začetniku hrvatskoga nacionalnoga identiteta, nadovezali su se Andreja Sršen i Davor Piskač koji su njegov doprinos fenomenu hrvatskog identiteta predstavili kroz primordijalni i civilni identitetski kôd. U radu *Vitezović i njegov doprinos u oblikovanju hrvatskoga nacionalnoga identiteta*, najprije je dan uvid u kontekst koji je kod Vitezovića probudio zanimanje za identitet, a potom su pojašnjene njegove ideje izvođenjem zaključaka o oblikovanju hrvatskoga protonacionalnoga identiteta u legendi o Čehu, Lehu i Mehu te djelima *Oživjela Hrvatska* i

Odiljenje sigetsko. Primordijalni su kôd autori išitali iz legende o trojici braće u kojoj je slavenski identitet izjednačen s hrvatskim, a takva je panslavistička ideja još uočljivija u djelu *Oživjela Hrvatska* gdje je hrvatsko ime prošireno na ilirstvo i slavenstvo. Pored toga, autori su se osvrnuli na Vitezovićeve hrabrost izražavanja u *Odiljenju* u kojem je, koristeći sudbine glavnih likova sigetske bitke, moguće stvorio nacrt budućega političkoga programa koji će poslužiti kao uzor samim preporoditeljima. Ovakvim su tvrdnjama još jednom potvrđeni Vitezovićev potencijal i dalekovidnost.

Vitezovićeve simboli, prostori i vremenske pojave cjelina je posvećena moguće manje poznatom dijelu Vitezovićeve opusa. Naime, želja je urednika bila u ovoj tematskoj jedinici objediniti radove o Ritterovoj ulozi u tradiciji pisanja hrvatskih kalendara te simboličkim motiva u njegovim djelima. Prvi se tekst „*Plorantis Croatiae saecula duo carmine descripta*“ P. R. Vitezovića (žanr?) bavi propitivanjem motiva i strukture djela iz naslova kako bi donio zaključak o njegovoj žanrovskoj pripadnosti. Autor je Pavao Knezović koji je pregledom tristotinjak bibliografskih jedinica došao do zaključka o nepostojanju konsenzusa oko žanra. Ujedno je istaknuo povijesne motive koji su okupirali Vitezovića, a obrazlaganjem karakteristika latinskoga djela, Knezovićev je znanstveni doprinos vidljiv u zaključku da je riječ

o baroknom epu, odnosno kraćem povijesno-plaćnom spjevu.

Vrijedi istaknuti i rad autorica Lidije Bogović i Jasmine Pavić koje su u radu *Vitezovićeve Hèrvatkinga i Dolmacia – identiteti identiteta* ponovno ustvrdile da je Vitezović preteča preporoditelja po pjesništvu te nacionalnim i jezičnim idejama. Zanimljiva je primjedba autorica o korištenju obiju ili samo jedne varijante polihistorova prezimena, pri čemu su se one odlučile na upotrebu samo hrvatske istovrijednice Vitezović. Jezičnom su analizom dviju pjesama *Hèrvatkinga* i *Dolmacia*, između ostaloga, zaključile sljedeće: “u pjesmama dolazi do prožimanja dviju tradicija – hrvatske sjeverne i hrvatske južne, i to s obzirom na jezični i politički kontekst, kao i na grafiju (sjeverna *kajkavska* i južna *dalmatinska* grafija), te iz njih možemo iščitati Vitezovićevu brigu o regionalnim identitetima, kao i potrebu teritorijalne i idejne integracije hrvatskih zemalja”. Na stvaranje ga je takvih nacionalnih ideja potaknulo prijateljstvo s Valvasorom, što je u referatu također pojašnjeno, a Vitezović je prozvan identitologom koji preko pjesništva ukazuje na prepoznavanje i razlikovanje u mnogočemu povezanih identiteta i tradicija, vidljivih još i danas.

Bilo bi čudno da se barem jedan rad ne bavi analizom Vitezovićeve najboljega književnoga djela – *best-sellera*, zrinijade *Odiljenje sigetsko*. U tekstu *Tamo gdje putovi staju*:

Vitezovićevo Odiljenje sigetsko, Vanja se Budišćak bavila motivom putnika i putovanja koji je u tom djelu najrašireniji. Riječ je ne samo o kretanju, već i usporavanju, stajanju ili odgađanju putovanja, a tom je sveprisutnom motivu autorica dodijelila ulogu učvršćivača ključnih sadržajnih čvorišta Vitezovićeva spjeva. Kako bi to pokazala, opisala je sve važne motive te istražila njihovu semantičku isprepletenost s drugim sadržajnim sastavnicama.

Na pomalo zanemarene Vitezovićeve pučke kalendare upozorila nas je Marijana Borić u referatu *Pavao Ritter Vitezović i njegov utjecaj na tradiciju hrvatskih kalendara*. Malo je poznato da je riječ o prvom nizu tiskanih kalendara pisanih latinicom i hrvatskim jezikom koji je priređen od 1691. do 1705. godine. Autorica je upozorila na vezu između Vitezovića i Valvasora, u čijoj je knjižnici polihistor crpio znanja o egzaktnim znanostima i vještinama koje je iskoristio u stvaranju pučkih kalendara. U nastavku se znanstvenica osvrnula na korištenje predložaka njemačkih i latinskih kalendara, kao i na samu koncepciju i sadržaj Vitezovićevih kalendara. Za zaključak istaknula je da je Vitezovićev rad poslužio kao predložak za izradu kalendara koji su uslijedili, odnosno onih koji su od druge polovice 18. stoljeća postali učestaliji te kroz 19. stoljeće još dugo održavali sličnost s njegovim pučkim kalendarima. Ujedno je

uz popis literature na kraju rada priložen i popis djela iz područja astronomije, astrologije, matematike i prirodnih znanosti sadržanih u Valvasorovoj zbirci, za koje autorica smatra da su mogli biti izvor Vitezovićevih znanja potrebnih za izradu kalendara.

Posljednje poglavlje nosi naslov *Vitezovićevi pjesnički i jezično-stilski dosezi*, a okrenuto je prema polihistorovu latinskom pjesništvu, specifičnim književnim oblicima te jezikoslovnim postignućima. Da je riječ o osebujnom opusu koji zaslužuje našu pažnju, upozorila je Violeta Morreti referatom *Latinske poslanice u stihu Pavla Rittera Vitezovića*. Cilj je rada bio predstaviti teme, sadržaje i namjenu tih, gotovo devet tisuća stihova koji se čuvaju u Hrvatskoj akademiji znanosti i umjetnosti te Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu. Autorica je proučavanjem relevantnih zbirki zaključila da brojnost naslovljenika u poslanicama ukazuje na Vitezovićevu korespondenciju s osobama na višim državnim i crkvenim položajima te s onodobnim intelektualcima, kao i da poslanice izražavaju zahvale, pohvale, čestitke, iskaze privrženosti, molbe, koje često sadržavaju poneke detalje iz svakodnevnoga Vitezovićeva života. Slijedom toga, autorica je upozorila da ovakvi književni oblici mogu biti izvor historiografskih, ali i biografskih podataka o Vitezovićevu životu.

Na vrijednost Vitezovića kao

jednoga od najplodnijih hrvatskih autora i najvještijih u sastavljanju anagrama, ukazale su Andrea Luetić i Tamara Tvrtković u radu *Povijesni kontekstualni okvir anagrama: kako u Rittera slavna pjesma goni k novini*. Latinistice su tekst posvetile, kako naglašavaju, vrhuncu Vitezovićeve pjesničke kreativnosti – anagramima. Osvrnule su se na trodijelnu strukturu njegovih anagrama, a do ključnih su saznanja došle analizom zbirke *Fata es vota sive Opera anagrammaton*. U radu je izneseno da nisu u pitanju samo posvetnice visokim i nižim dostojanstvenicima pomoću kojih je Vitezović htio osigurati dobar društveni status, već o djelima koja imaju neporecivu historiografsku vrijednost, dosad uglavnom neprimijećenu i neistraženu. Još više, neki anagrami razotkrivaju podatke o samom Vitezoviću i općem ozračju onoga vremena. Dodatnu su zanimljivost radu autorice pridale izazovom da se i same okušaju u anagramatici, kreirajući na takav način naslov svoga referata.

Gorana Stepanić se u radu *Formalni eksperimenti u latinskom pjesništvu Pavla Rittera Vitezovića (1652–1713)* bavi tehnopegnijima u Vitezovićevoj latinskoj poeziji, kojima je svrha tekstu pridati i skriveno, dublje značenje. U Vitezovićevoj je književnosti većinom riječ o kombinatoričkim tehnopegnijima: anagramima, kronogramima, akrostihovima, abecednoj rimi, rimi u kvantitativnim stihovima te

rebusima koji spadaju u kategoriju vizualnih tehnopegnija. Autorica se u referatu pobliže osvrnula na sve spomenute vrste Vitezovićeve tehnopegnija te istaknula da je riječ o hrvatskom autoru u čijoj književnosti pronalazimo uistinu zavidan broj tehnopegnija. U radu je ujedno navedena abecedna pjesma *Alphabetum encomii Mariani (Abeceda Marijinih pohvala)*, koja se, za razliku od većine Vitezovićeve, ističe svojim religioznim karakterom. Naposljetku, i ovaj nas tekst poziva na daljnja istraživanja Vitezovićeve rada i to isticanjem još jedne istraživačke mogućnosti unutar njegova opusa: vezu tehnopegnijskih sastavaka s drugim misterioznim žanrovima poput kalendara i horoskopa. Posljednja su dva rada u zborniku posvećena Vitezovićevoj leksikografskoj djelatnosti. Prema mišljenju nekih, tek nedavno objavljen rječnik *Lexicon Latino-Illyricum*, najviši je jezikoslovni doseg Pavla Rittera Vitezovića. Rad Petre Šoštarić, *Grecizmi u rječniku Lexicon Latino-Illyricum*, bavi se tragovima grčkoga jezika u Vitezovićeve djelu. Točnije, referat je iznio gramatičku i semantičku podjelu grecizama u rječniku te identificirao i analizirao dosad neobrađene ili tek usput spomenute probleme u Vitezovićeve pristupu. Osim što je autorica jasan naglasak stavila na Valvasorov utjecaj na Vitezovića, osvrnula se na europske i hrvatske prethodnike te ukazala na

Mikaljin, a time i Vrančićev utjecaj na jezikoslovca Vitezovića. U radu je usto iznesen zaključak o neujednačenosti Vitezovićeve rječnika koji ravnomjerno ne pokriva sva polja ljudske spoznaje. Ipak, uzmemo li u obzir da danas na rječnicima rade skupine ljudi, a ni oni često nisu do kraja sustavni, ujednačeni i dosljedni, Vitezoviću doista trebamo odati veliko priznanje za rad na ovom rječniku.

Zaključni je rad naslovljen *Leksikografski pristup glagolskomu vidu u Vitezovićeve rječniku*, a napisale su ga Željka Brlobaš i Tatjana Vukadinović. Njihova se tema također bavi analizom Vitezovićeve dvojezičnoga rječnika, čiju lijevu stranu čini latinska natuknica i odrednica, a desnu hrvatska istovrijednica. Taj je rječnik tiskan tek tristo godina kasnije s obratnim poretkom natuknica, pri čemu se hrvatska našla na desnoj strani. Nastavkom na prethodni rad, autorice su primarno propitkivale Vitezovićev leksikografski pristup glagolskomu vidu u hrvatskom dijelu rječničkoga članka. Analizom su zaključile da je Vitezović glagolskomu vidu u svom dvojezičnom rječniku *Lexicon Latino-Illyricum* pristupao sustavno, a činjenice uočavanja i određivanja glagolskoga vida te pridruživanja pripadajućih gramatičkih odrednica odredile su eksplicitnima.

Na koncu, može se reći da su predstavljene teme u zborniku posvećenom Pavlu Ritteru Vitezoviću iznova posvjedočile

njegovoj multidisciplinarnosti, iako je bilo teško izbjeći neka faktografska ponavljanja. Usto je četveroslojna struktura zbornika upotpunjena radovima autorā različitih znanstvenih postignuća, što potvrđuje potrebu interdisciplinarnoga pristupa u osvjetljavanju Vitezovićeve stvaralaštva. Da su urednici mislili na buduće generacije njegovih istraživača, potvrđuje i popisana *Literatura o Pavlu Ritteru Vitezoviću* zaključno s godinom 2015. koja nas, uz *Kazalo imena i Bilješkama o autorima*, dočekuje na završnim stranicama zbornika.

Premda se na ograničenom prostoru ne može u potpunosti predstaviti opseg i cjelokupni korpus Vitezovićeve djelovanja, ovaj kroatološki zbornik daje uvid u njegovo stvaralaštvo i otvara brojna pitanja na koja znanstvena javnost tek treba odgovoriti. Naposljetku, možemo zaključiti da je osnovna misija urednika ispunjena i da je zbornik dao novo gledanje na veliki Vitezovićev opus.

Petra Svetec